

## על ספריות וספרנות ברוסיה הסובייטית

ברבעון לספריות היוצא בשיקאגו (די לייברארי קוארטלי 1945 כרך 15, מס 3) הופיע מאמר מעניין מאת נטאליה דילוגאז, בשם: „בעיות הספרנות הסובייטית לפי כתבי עת רוסיים לספרנים“.

אף-על-פי שהמאמר מבוסס על קריאה בעתונים בלבד, יש יסוד להניח שהדיעות הניתנות בו משקפות את מצב הספריות הרוסיות בצורה נאמנה. המחברת מצטמצמת בבעיות הספריה הקטנה — ספרית העיירה והכפר. ועלינו להחזיק לה טובה על כך, כי ספריות אלו דווקא מהוות ללא ספק את הטיפוס האפייני ביותר של הספרנות הרוסית. וזהו בקיצור תוכן המאמר.

העובדה שבין המשתתפים בכתבי-העת הנ"ל נימנים, מלבד העורכים וספרנים מקצועיים, גם אנשים רבים מבחוץ: מחנכים, טכנאים, ואף פועלי תעשייה וחקלאות, מעידה על ההתעניינות הערה בספריה הציבורית בברוסיה הסובייטית. את החומר הנכלל בכתבי-העת אפשר לחלק לשני חלקים עיקריים: א. תפקידי הספריה; ב. בעיותיה הפנימיות. בחלק הראשון יש מאמרים על תפקידי הספריה כמכשיר תעמולה פוליטי (וזהו הנושא החביב ביותר על המשתתפים), על הספריה בכפר ובבתי-חרושת, על הדרכת קוראים קטנים, על תפקידי הספריה בחינוך המבוגרים ובהכשרה מקצועית, על ספריות למיעוטים לאומיים, על תעמולה אנטי-דתית, על קריאה בפני קבוצות של אנאלפבתיים, על ספריות נודדות ועוד. בחלק השני נמצאים מאמרים על קיטלוג ומיון, על מבחר ספרים וכו', יש לציין שבמרוצת השנים חל שינוי ניכר: נקודת-ההיבט עברה לחלוטין מן הצד המכני אל הצד התפקידי.

הנושא הפוליטי הוא המענין ביותר את הספרן הרוסי. כמעט מכל המאמרים משתקפת הדעה כי החינוך הפוליטי הוא אחד מתפקידיה העיקריים של הספריה. ברוסיה האחריות לספריות מוטלת על ה„נרקומפרוס“, הקומיסר העממי לחינוך, לאמור — הספריה היא ענין ארצי ולא מקומי. מלבד החינוך הפוליטי מוטל על הספריה חלק מכריע של הפעולה החינוכית הכללית שרוסיה כה זקוקה לה. תחילתה של התקופה החדשה בתולדות רוסיה צוינה במלחמה אינטנסיבית באנאלפבתיים. בוני המשטר החדש ראו לפניהם מיליוני אנשים שהוחזקו ע"י המשטר הצאריסטי ברמה תרבותית נמוכה, כדי להלחם בבורות ולבערה מן הארץ נפתחו בכל רהבי רוסיה בתי-ספר, שיעורי-ערב למבוגרים, שיעורי השתלמות מקצועית, הרבו והרחיבו ספריות, חוגי-קריאה, ומועדונים, תיאטרונים עממיים, קולנוע ושאר אמצעי חינוך. תפקיד כה ענקי אין למלאו, כמוכן, בתקופה קצרה. אחוז גדול של קוראים הוא דור ראשון של יודעי קראו וכתוב, ואחוז אנאלפבתיים עדיין ניכר מאוד, ביחוד באזורים הכפריים ובפרט בין הנשים. מכאן החשיבות המרובה הנודעת מהמאמרים הספרניים לבעית הקריאה בפני קבוצות של אנאלפבתיים. אין כמעט מאמר, המוקדש להתפתחות התרבותית בעזרת ספרית הכפר או ספרית בית-החרושת, שאינו מזכיר דבר אפייני זה. הקריין צריך להיות בעל תכונות מסוימות — חיתוך דיבור, קול נעים וכו', נוסף על כך דרושה הבנת החומר הנקרא וגם הכשרון לנהל ויכוחים לאחר הקריאה. לרוב הכפרים יש אמנם קריינים ציבוריים משלהם, והספרן המספק את הספרים אינו מחוייב להיות נוכח בשעת הקריאה הפומבית ולנהל את הויכוחים, אבל הוא האחראי להדרכתו של הקריין, ביחוד בנושאים מדיניים אכלכליים.

המלחמה באנאלמבתיים היא רק צעד ראשון בבעית החינוך ההמוני ברוסיה. לאחר שהאיכר או הפועל למד את מלאכת הקריאה, הריהו עומד בפני השאלה מה לקרוא. מן המוסכמות הוא שעל הספרייה להפיץ דעת, לעורר את הרצון להשכלה. הידיעות שהספרייה מקנה לקהל־קוראיה צריכות להיות נכונות, היינו — לא סותרות את האידיאולוגיה הקומוניסטית. על הספרן להיות המנהיג הרוחני של עדתו; במידת־מה הוא יורשו של הכומר בן־התקופה שלפני המהפכה. על הספרן הסובייטי להתנגד בתוקף להשקפה המקובלת בין ספרני המערב האומרת שמחובת הספרן להיות נייטרלי ובלתי־מפלגתי. הפיקח מחויב לעזור לעיוור, — ולפני עיוור לא תתן מכשול, בהנחה זו כל הספרנים הסובייטיים תמימי דעים.

וזהו הקובע את מבחר הספרים בספריות העממיות הרוסיות. מקום בראש תופסים הספרים שכל עצמם האידיאולוגיה המרכסיסטית, כגון כתבי לנין וספרי־סוד אחרים; שניים במעלה הם הספרים המועילים להשכלה כללית של מבוגרים וילדים; ולבסוף — ספרות יפה. ספרן אחד מפרט את צרכי הספרייה הציבורית לפי מקצועות השיטה העשרונית (באחוזים) כדלהלן:

|    |                                |       |
|----|--------------------------------|-------|
| 0  | ספרים כלליים                   | 2.0   |
| 1  | פילוסופיה                      | 0.8   |
| 2  | תיאולוגיה (תעמולה אנטי־דתית)   | 2.0   |
| 3  | סוציולוגיה (מרכסיזם וקומוניזם) | 19.0  |
| 4  | בלשנות                         | 0.2   |
| 5  | מתימטיקה ומדעי־הטבע            | 9.0   |
| 6  | רפואה, טכניקה, חקלאות          | 10.0  |
| 7  | אמנות                          | 2.0   |
| 8  | ספרות יפה, פרט לרומנים         | 4.0   |
| 9  | היסטוריה                       | 7.0   |
| 91 | גיאוגרפיה                      | 4.0   |
|    | רומנים                         | 40.0  |
|    | סך־הכל                         | 100.0 |

הערכה זו של הצד הפוליטי משפיעה במישרים על ההכשרה המקצועית לספרנות. כדי להיות מנהיג פוליטי של המונים זקוק הספרן לחינוך פוליטי וכלכלי לא פחות מאשר להכשרה ספרנית־מקצועית. בשנים הראשונות אחרי המהפכה הטעימה הממשלה את הנחיצות של חינוך פוליטי יסודי עד כדי כך, שבמקרים רבים לא נדרשה הכשרה מקצועית כל־עיקר. התוצאה היתה שהספרנים ידעו פרק הגון באינטרנציונל השלישי, אך לא ידעו מאומה, או מעט מאוד, על קיטלוג, מיון ושירות הקוראים. החל משנת 1930 הודקו הקשרים עם ספריות ובתי־ספר לספרנות שבאמריקה, ומאו הונהגו תיקונים בהכשרת הספרנים וגם נערכו שיעורים בכתב לספרנות.

מיהו קהל־הקוראים וכיצד עושה הספרייה הרוסית את שירותה לקוראיה? באחד מאומיו אמר לנין שבדמיונו הוא חווה תקופה „בה הספריות הסובייטיות תהוינה רשת שתשרת את כל המדינה, על המוני איכריה, פועליה וחזיליה” — אלה המעמדות שחינוכם הונח ברוסיה הצארית ושאליהם מכוונת ביחוד פעולתה התרבותית של המשטר החדש.

את דרגת החשיבות השניה בכתביהעת לספרנות. (אחרי התפקיד הפוליטי של הספרייה) תופס נושא הספרייה הכפרית. כדי לתפוס את כל קשי הבעיה, יש לזכור את גדלה העצום של המדינה ואת התנאים התרבותיים הפרימיטיביים שהמשטר הנוכחי ירש מקודמו. על אף כל ההישגים עדיין קטן מספר הספריות הציבוריות, פרט לערים הגדולות. בשנת 1930 לא היו בכל רחבי רוסיה (והערים בכלל) יותר מאלפיים ספריות. על-כן דרושים אמצעים נוספים כדי להביא את הספר לידי הקורא. אחד האמצעים האלה הוא הספרייה הנוודדת. לרוב היא עגלה עמוסה ספרים מן הספרייה, "הקרובה" ביותר. הספרים המושאלים מוחזקים בדרך כלל ב"מועדון לקריאה", ב"פינה האדומה" (מועדון החברים הצעירים של המפלגה, ה"קומסומול"). או במועדון הפועלים המקומיים. בשנת 1930 העריכו את מספר הספריות הנוודדות האלה ב-25,000. לערך.

נוסף על כך יש שיטת הספרנים הנוודדים. לרוב הם מתנדבים (תלמידים, חברי ה"קומסומול") החוזרים על מושבי הסביבה, מביאים ספרים לקריאה ולוקחים בחזרה את אלה שכבר נקראו. תפקידם החברתי של ספרנים נודדים אלה אינו פשוט. עליהם להסביר את תכנם של הספרים, למתוח בקורת על ספרים ידועים, לענות על שאלות ולעזור במבחר החומר לקריאה. פעמים הספרן הנוודד הזה הוא הקשר היחידי של האנשים עם עולם התרבות. הוא צריך תמיד להיות מוכן לענות על שאלות משאלות שונות, למן מחלות בהמות ועד המצב המדיני של חבש.

חשיבות רבה נודעת, כמוכן, לספרי חקלאות. הספרייה היא חלק מן התכנית הכללית לתיקון שיטות החקלאות ולהגדלת התוצרת. בעונת הזריעה מבקרת בכפרים, "הרכבת החקלאית" — מזיגה של מזויאון חקלאי וספרייה על פסים. האיכרים מוזמנים להסתכל בתערוכה ולהשתמש בספרים. גם במקומות שרכבות אלו אינן מגיעות אליהם, יש בכל צונת זריעה תעמולה מוגברת לשם העלאת הרמה המקצועית של החקלאים. מובן מאליו, שאף בספריות המיועדות לאיכרים במיוחד נמצאים ספרייהיסוד על מרכסיוס-לניניזם. ולפעמים גם מקצת ספרות יפה עממית.

השירות לפועלי התעשייה הוא, כמוכן, קל יותר; כי הללו שרובם גרים בעיר, נהנים מן הספריות העירוניות. נוסף על כך יש לכל אגודה מקצועית ספרייה משלה (והיא מקפידה על רכוש זה). בבתיההחרושת הגדולים יש חוגי-קריאה וספריות מיוחדות המספקות לפועלים עתונים יומיים, כתביעת שונים, ספרות חדשה, ספריילמוד פוליטיים וספרים על טכנו-לוגיה. לבתיההחרושת קטנים או מרוחקים דואגים ספרנים נודדים. בעונות החופשה או בשעות המנוחה נערכת קריאה בפני אנאלפבתים (ביחוד פועלות). גם כאן התכלית היא יותר לחנך מאשר לשעשע.

בעיה סובייטית אפיינית היא בעית המיעוטים הלאומיים. לאלה יש לספק ספרות בגיאורגיה, במורדוויניה, באידיה, בארמניה ועוד. אין בריתהמועצות מעונינית להפוך את המיעוטים האלה לרוסים (דוגמת האמריקניוציה הנהוגה בארצות-הברית). לעמים אלו משאירים עצמאות תרבותית בתוך מסגרת בריתהמועצות. ולכן מקפידים על שמירת השפות של המיעוטים. עבודת מחקר מרובה נעשית בשטח זה ע"י מוסדות מקומיים רבים וע"י סינפי האקדמיה הרוסית למדע. מומחים המציאו אלפאביתות לכמה שפות שמעולם לא היה להם כתב, ועתה יש לספק חומר קריאה לדור הראשון (ולפעמים לשני) של יודעי קרוא וכתוב בשפות אלו. לפי סקירה שנערכה בשנת 1934, לא פחות מ-37 אחוז של כל הספרים שהופיעו ב.ס. ס. ר. היו בשפות לא-רוסיות. — ומספר שפות אלו הגיע ל-105.

בכל מדינה ומדינה השייכת לברית-המועצות נוסדה ספרייה לאומית שמתפקידה לשמור על הספרות הלאומית. אוצר הספרים של הספריות האלה הוא לרוב של ספרים בשפה הלאומית. לעת-עתה, רובם כמובן, תרגומים. הספריות של הריפובליקה הטאטארית גדלה ב־120.000 ספרים בשנים 1932—1933, ובשנת 1934 הכילה 2.000.000 ספר (מלבד 220 כתיביות מדעיים אירופיים ואמריקניים שהספריות הותמות עליהם). ספרית פטרובסק בדזיסטאן מכילה מחלקה מיוחדת לספרים וכתבי־יד ערביים; ברשות ספריות אורבייג'אן נמצא אוסף יפה של ספרות פרסית. גם בחלק מן הספריות הגדולות של מוסקבה, לנינגראד וערים אחרות יש מחלקות לספרויות הלאומיות השונות. מחלקה ארמנית גדולה, למשל, נמצאת בספרייה הציבורית בלנינגרד. היא מקבלת את כל העתונים הארמניים (מספרם 254) ומכילה אוצר חשוב של יצירות הספרות העולמית בתרגומן הארמני.

בסוף דבריה מסכמת הגב' דילוגאז את יתרונות השיטה ומגרעותיה: בין הצדדים השליליים היא מציינת ביחוד את האדיקות בעניני פוליטיקה המשתקפת בבהירת הספרים. יש גם להצטער על חוסר הכשרה מקצועית מספיקה בין הספרנים. אך כצד חיובי היא מבליטה את העבודה הענקית שנעשתה ע"י הספרן הסובייטי. מסירות-הנפש והשאיפה לנסיגנות חדשים מכפרות בהרבה על חסרונות ההכשרה. חיובית היא גם ההתעניינות הפעילה של הממשלה בעניני הספריות, ועליה כל האחריות הכספית. החופש התרבותי של המיעוטים הלאומיים מסייע בהרבה להתפתחות הספרייה המקומית.

המחברת קוראת לעזרה הדדית בין ספרנות המזרח והמערב. הספרן האמריקני יגיש לחברו הרוסי עזרה מקצועית, ותמורת זה ילמד ממנו מסירות-הנפש והתלהבות בעורים. קוצר ועובד על ידי ד"ר חנה אַמריץ